

Дмитро Будков

Народився 1967 року в Донецьку. Закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Викладав у Донецькому національному університеті. Директор Українського центру міжнародної освіти Українського фонду культури (Київ). Кандидат історичних наук. Доцент Київського славістичного університету. Автор наукових праць з історії зовнішньополітичної пропаганди періоду національного державотворення 1917—1923 рр.

ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМУВАННЯ ЗА ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Доба Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.) увійшла в історію вітчизняного державотворення як надзвичайно плідний період. Незважаючи на суперечливі оцінки гетьманату з боку сучасників й істориків України, важко не помітити, який великий державотворчий потенціал намагалася реалізувати адміністрація «останнього гетьмана». За часів Української Держави зроблено помітні кроки у справі розбудови державного апарату, значного піднесення набула справа розвитку української культури, науки, освіти, засобів масової інформації, відбувається серйозна активізація міжнародних контактів України.

На терені зовнішньої політики гетьманату доводилося вирішувати важливі проблеми міжнародного існування України: стосунків з країнами Четверного блоку й ратифікації Берестейської мирної угоди, проведення мирних переговорів з Радянською Росією, поліпшення стосунків з державами Антанти, вирішення територіальних проблем з Румунією та Доном, врегулювання

проблеми Криму тощо. Значно розширилася мережа дипломатичних та консульських установ України за кордоном.

Інтенсифікація зовнішньополітичної активності гетьманату настійно вимагала подальшого розвитку міжнародного інформування й пропаганди, розпочатого за доби Центральної Ради УНР. Основними завданнями міжнародно-інформаційних зусиль стали розповсюдження за кордоном правдивих відомостей про наміри України на міжнародній арені, про її внутрішньополітичне та соціально-економічне становище, збір та оброблення інформації, на підставі якої уряд та Міністерство закордонних справ (МЗС) мали приймати адекватні рішення у сфері міждержавних взаємин.

Як і за часів Центральної Ради УНР, функції провідного органу з міжнародної пропаганди зберігало відомство міжнародних зносин України — Міністерство закордонних справ, на чолі якого, незабаром після приходу до влади гетьмана, став відомий український історик і громадський діяч Д. Дорошенко.

Обов'язки керівництва поточною інформаційною роботою у структурі МЗС покладалися на такі підрозділи, як *відділ преси канцелярії міністра* та *літературно-архівний відділ*. Відділ преси (12 співробітників за штатом) видав постачанням інформації закордонним установам МЗС, збиранням, опрацюванням та передачею іншим державним установам України відомостей міжнародного характеру, а також офіційним спростуванням неправдивої інформації щодо зовнішньополітичних акцій Української Держави [1, *арк. 11–12*].

Літературно-архівний відділ опікувався збереженням службової документації та бібліотекою МЗС, підготовкою та виданням іноземними мовами документів зовнішньої політики України. Співробітники цього підрозділу готували для керівництва відомства бюлетень іноземної преси [2].

Інформаційні підрозділи МЗС контактували з пресовими органами інших державних структур України. Так, ними регулярно надсилались відомості про діяльність дипломатичних і консульських закладів за кордоном до редакції «Державного Вісника», який видавався департаментом преси Державної канцелярії Української Держави [3, *арк. 93*].

Головне навантаження міжнародно-інформаційної роботи по лінії МЗС припадало на закордонні установи відомства, насамперед — посольства і дипломатичні місії. Зауважимо, що за

часів гетьманату, крім вже існуючих представництв у державах Четверного блоку, запроваджується ціла низка нових: на Дону, Кубані, у Фінляндії, скандинавських країнах, Швейцарії. Відкриваються і декілька десятків консульських закладів. Все це створювало необхідні організаційно-політичні засади для розповсюдження інформації в інтересах гетьманату безпосередньо серед закордонних державних і громадських кіл.

Активно опікувався поширенням відомостей про Україну посол у Відні, знаний історик і політолог В. Липинський. Зберігся щоденник роботи посла, який вівся у представництві. Він свідчить, що прибувши 1 липня 1918 р. до столиці Австро-Угорщини, В. Липинський встиг вже до 6 липня включно дати інтерв'ю кореспонденту газети «Нойе Фрай Прес», провести інформаційні бесіди з головою української фракції в австрійському парламенті Є. Петрушевичем та депутатами фракції М. Васильком і професором Р. Смаль-Стоцьким, зустрітися з польським письменником Л. Кульчицьким [4]. Наполеглива інформаційна праця українського посла мала особливо важливе значення за тих умов, коли преса Австро-Угорщини, яка відмовилася виконувати положення Берестейської угоди про створення автономного українського Коронного Краю у Галичині, й взагалі не бажала вбачати в Україні рівноправного політичного партнера, розгорнула масову пропагандистську кампанію проти Української Держави [5, ч. 3, с. 48].

Здійснення інформаційної роботи за кордоном суттєво ускладнювали скрутні умови зносин між диппредставництвами і Центром. Посольства постійно відчували гострий брак директив та інформаційного матеріалу. «...Найгострішим питанням існування посольства, — повідомляв у жовтні 1918 р. до МЗС посол у Відні, — є відсутність у посольстві відомостей від Міністерства, як з питань закордонної політики, так і по всьому, що відбувається в середині держави. В цьому відношенні посольство існувало до того часу майже в цілковитому незнанні того, що діється..., повідомлення мали до цього часу і зараз мають чисто випадковий характер» [6, арк. 83].

Незадовільний стан інформування українських дипломатичних закладів загрожував погіршенню міжнародного реноме Української Держави. Так, 30 липня 1918 р. в Києві було вбито головнокомандуючого німецькими військами в Україні фельдмаршала Айхгорна. В пресі широко повідомлялося, що відпові-

дальність за цю акцію взяли на себе російські ліві есери. Проте посол України в Німеччині барон Ф. Штейнгель в інтерв'ю німецькій газеті «Фосіше Цайтунг» заявив, що замах на Айхгорна справа рук українських «лівих» опозиціонерів [7, *арк.* 25].

Зрозуміло, що така заява, причина якої корінилася в елементарній непоінформованості посла, в змозі була погіршити ставлення до України з боку політичних і суспільних сил Німеччини — одного з провідних міжнародних партнерів гетьманату. МЗС змушений був оголосити догану послу в Берліні. Враховуючи цю критику, Ф. Штейнгель просив міністерство щоденно сповіщати його про ситуацію в Україні, надсилати посольству всі газети політичних партій, які виходили українською й польською мовами [7, *арк.* 47].

Особливого розгляду заслуговує інформаційна робота представництва України на Кубані. Цей регіон, в якому формувалася власна державність, посідав неабияке місце у зовнішньополітичній стратегії гетьманату. За словами Д. Дорошенка, гетьман розглядав Кубань як край, який раніше чи пізніше має бути прилучений до України або як автономія, або на федеративних основах [5, *ч. 3, с. 48*]. На Кубані проживала велика українська діаспора, яка навіть за переписом 1926 р. нараховувала до 2,5 млн осіб [8, *с. 349*], і яка потребує національно-культурної та політичної підтримки з боку історичної Батьківщини. За свідченням голови МЗС гетьманату, Українська Держава морально і матеріально підтримувала на Кубані агітацію за злуку з Україною [5, *ч. 3, с. 48*].

Крім того, підвищену увагу гетьманату до Кубані спричинила та обставина, що російський «білий рух», який виступав за відновлення «єдиної та неподільної Росії», розглядав регіон як важливий плацдарм у майбутній агресії проти України, вживав жорстких заходів до придушення українського національного руху на Північному Кавказі. «Білі» органи пропаганди намагалися встановити певний контроль над інформаційним простором краю. Центром антиукраїнської агітації став Катеринодар, де виходили шовіністичні часописи «Единая Русь», «Великая Россия», «Вождь Русского Народа», «Россия», які редагувалися запеклими прихильниками російської монархії. Політичне кредо цих видань можна було б резюмувати словами відомого монархіста В. Шульгіна: «Треба довести народ до такого стану, щоб він на колінах просив помилування у монархії» [9, *с. 283*].

Як зазначалося у доповіді українського посольства на Кубані від 25 листопада 1918 р., В. Шульгін «в своєму органі «Россия» дбає про те, щоб усіх налаштувати проти України та її існування як Держави. Навколо Шульгіна гуртується поважна кількість діячів, пофарбованих різними кольорами Російського централізму. Всі вони дуже вороже відносяться до України і використовують будь-які засоби, аби гальмувати розвиток Українського національного життя з певними намаганнями до зруйнування Української Держави» [10, *арк. 16*]. В доповіді українського консула у П'ятигорську йшлося, що інспірована російськими шовіністами пропагандистська кампанія спрямована на дискредитацію українського представництва і політики України в цілому в очах політиків країн Антанти [11, *арк. 5 зв.*].

На противагу шовіністичним виданням кубанські українці починають видавати власні друковані органи: «Чорноморський Українець» (з вересня 1918 р.), тижневик «Чорноморець» (Катеринодар), «Чорноморська Рада» (Новоросійськ) та інші. Адміністрація «білої» Добровольчої армії намагалася всіляко перешкоджати становленню української преси, не випускала тираж цих видань за межі Кубані [9, *с. 283*]. За таких умов представництво Української Держави на Кубані вживало активних інформаційно-пропагандистських заходів. Насамперед було налагоджено для офіційного Києва збір різнопланових відомостей про становище в регіоні, адже, за словами одного з провідних діячів кубанського руху В. Іваніса, «українські урядові кола були слабенько поінформовані в кубанських справах» [12, *с. 46*].

Про зміст і обсяг надбаної посольством інформації дає уявлення доповідь секретаря дипмісії К. Полівана. В ній український дипломат повідомляє про розстановку політичних сил в регіоні, склад його населення, майновий стан місцевого козацтва, його ставлення до України й «білого руху», місцеві збройні формування, дає характеристику кубанської політичної верхівки [10]. Посольство намагалася на практиці допомогти становленню української преси. За словами К. Полівана, заходами посольства проводилася підготовча робота до заснування нової української газети, було закуплено папір та сформовано редакційну комісію. Однак арешт «білими» самого секретаря посольства не дозволив довести цей проект до кінця [10, *арк. 10*].

Українські дипломати виробляли далекосяжні плани щодо поширення інформаційної присутності своєї держави на Кубані.

На думку К. Полівана, «політична кон'юнктура на Кубані вимагала від українського посольства одразу ж розпочати якомога ширшу й енергійнішу роботу у справі поширення інформаційно-пропагандистської діяльності в регіоні» [10]. Основними завданнями у цій сфері мали стати «поширення відомостей про глибоке співчуття України щодо самостійності Кубані», «розповсюдження можливо ширшого матеріалу про змагання кубанського Козацтва і дійсний стан речей на Кубані», «у приверненні симпатій Європи і Америки до самостійної кубанської течії» та у «паралізуванні чорносотенно-монархічної агітації Шульгина» [10, *арк.* 8–9]. Отже, українська пропаганда в регіоні мала переслідувати завдання посилення інформаційного впливу гетьманату, агітації за союзницькі зносини з Україною, створення позитивного сприйняття провідними західними державами державницьких прагнень кубанців та контрпропагандистської протидії російським «неделимцям».

Вельми цікавим уявляється проект невідомого українського громадянина (ймовірно співробітника посольства або журналіста) з приводу створення в регіоні українського інформаційного бюро. На думку автора проекту, провідними завданнями цього органу повинні бути поширення тез про те, що союз з Українською Державою є запорукою незалежності Кубані, а також посилення пропагандистськими засобами антагонізму між кубанцями і «добровольцями» [10, *арк.* 5]. Пропонувалася така структура інформбюро: головне інформаційне бюро в Катеринодарі, його філії в провідних населених пунктах регіону, мережа кореспондентів та розповсюджувачів газет (разом до 80 співробітників). Висловлювалося сподівання, що після створення такої мережі «ні одна інформація, ні одна газета і звістка з нашого боку не пропаде даром, і таким чином в будь-який момент матимемо можливість впливати на світогляд населення як того вимагає життя» [10, *арк.* 6].

Інформбюро повинно було мати власну друкарню, видавати газету українською та російською мовами, пропагандистські брошури для різних верств місцевого населення та інформаційні бюлетені для місій країн Антанти на Кубані. Рекомендувалося завести власних кореспондентів та довірених осіб на радіо і телеграфі, активно використовувати для пропаганди можливості товариств «Просвіта» й кооперативних організацій. В перспективі

ві планувалося поширити вплив інформаційного бюро і на Донську область.

Цікавою сторінкою інформаційно-пропагандистської роботи МЗС гетьманату за межами Української Держави була його пресова кампанія в Криму. Як відомо, після того, як українські війська вибили з Криму підрозділи Червоної гвардії, вони самі змушені були залишити півострів за вимогою австро-німецького командування. В Криму створюється маріонетковий уряд царського генерала, татарина за національністю, Сулькевича, до якого переважно входили проросійськи налаштовані монархісти. Формально територія краю опинилася поза межами Української Держави. Проте, пише Д. Дорошенко, «ми не могли зрікатися Криму з цілого ряду поважних причин: щоб не отримати поблизу українських кордонів «П'ємонту» для відродження «єдиної Росії» й не втратити Севастополь як головну базу чорноморського флоту і ключ для панування на Чорному морі [13, с. 369].

Для морально-політичної підтримки проукраїнських елементів в Криму при МЗС було створено комітет «Степової України» зі статусом неофіційного об'єднання громадян, який би керував пропагандою на користь гетьманату на півострові. На кошти міністерства в Криму відкриваються три українські газети, що повели агітацію за возз'єднання регіону з основною частиною України [13, с. 35–36]. Уряд Сулькевича почав переслідувати українську пресу, відмовлявся приймати телеграфом повідомлення українською мовою і загалом зухвало поводив себе у двосторонніх стосунках. У відповідь гетьманат змушений був вдатися до рішучих економічних санкцій, які поставили сільське господарство Криму на межу кризи збуту. Місцеві сепаратисти швидко пішли на поступки.

Інтереси посилення міжнародно-інформаційної присутності України стимулювали появу проектів створення під егідою МЗС спеціального органу (агентства) із зовнішньополітичної пропаганди. Розглянемо один з таких проектів — план фундації «Інформаційного українського бюро в Австро-Угорщині», з яким виступили співробітник СБУ — редактор його друкованого органу німецькою мовою «Україніше Корреспонденц» професор В.Калинович і секретар посольства України у Відні І. Косиник. На думку авторів проекту, необхідність створення такого органу саме в Австрії зумовлювалася несприятливою по-

зицією керівництва країни до вирішення «українського питання» в Галичині, а також шаленою антиукраїнською пропагандою польських шовіністів у Відні та на західноукраїнських землях [6, *арк. 90*].

Пропонувалася така структура Інформбюро: центральний осередок у Відні (директор і 2 співробітники), філії бюро в Будапешті і Львові (по 2 кореспонденти в кожному). Інформбюро повинно було повідомляти політичні кола і пресу Австро-Угорщини про події політичного, економічного і культурного життя в Україні, причому робити це на підставі офіційних настанов українського уряду, пропаганда бюро мала бути повністю вільною від впливу будь-яких політичних партій [6, *арк. 91*]. Центральний осередок бюро мав випускати газету німецькою мовою з українських справ двічі на тиждень накладом 10 тис. примірників. До співробітництва у газеті планувалося залучити кращі журналістські сили Києва, Львова, українських громад Відня і Берліна [14, *арк. 5*]. На жаль, цей проект, здатний значно поліпшити інформаційні позиції Української Держави на терені її провідних стратегічних партнерів, не було втілено в життя.

Крім відомства зовнішніх зносин до процесу міжнародного інформування підключилося і міністерство внутрішніх справ. Зауважимо, що період гетьманату відзначився помітним піднесенням видавництва українською мовою літератури і періодики, відкрилося 78 нових газет і журналів [15, *арк. 369*]. «Українська видавнича справа зробила величезний поступ. Було засновано ряд великих видавництв, які випускали українські видання в нечуваному досі числі примірників, весь край було охоплено низкою українських книгарень, кожне міністерство почало видавати свій орган українською мовою». У червні 1918 р., кілька великих видавництв об'єдналися в «Український видавничий союз». Загалом у 1918 р. вийшло друком 673 назви книг українською мовою [15, *арк. 370*].

Для координації пресово-інформаційної роботи в Україні та за її межами в структурі МВС гетьманату створювався *Департамент преси* (або Бюро преси при МВС). До його складу входили *Українське Телеграфне Агентство* (УТА), редакція офіційних видань «Державний Вісник» і «Збірник законів», літературно-політичний відділ. Після створення Департаменту планувалося скасувати інформаційні підрозділи всіх відомств

(крім МЗС) з метою централізації управління інформаційно-пропагандистською роботою [16, *арк. 78*].

До компетенції УТА входило інформування української та зарубіжної преси про найважливіші події в Україні, розповсюдження серед співгромадян відомостей про життя іноземних країн. Агентство отримувало право створювати філії та кореспондентські пункти в містах України і провідних політичних центрах іноземних країн, отримувати необхідну інформацію від усіх державних інституцій України, мати власні канали телеграфного зв'язку [16, *арк. 77*]. Головна управа УТА знаходилася в Києві. Філії агентства за кордоном повинні були вміщувати статті в іноземній пресі, видавати інформаційні бюлетені, брошури й книги з різних аспектів життя Української держави [16, *арк. 78*].

Діяльність УТА, як вже згадувалось, розпочалася ще за часів Центральної Ради. Однак її ефективності заважало те, що провід агентства опинився в руках так званих «галицьких москвофілів», відомих своїм відверто ворожим ставленням до «малоросійського сепаратизму». Саботаж з їхнього боку у справі інформаційної роботи викликав протест з боку опозиційних гетьманату політичних партій та організацій: УСДРП, УПСР, УПСС, УПСФ, УХДП, Трудової Партії, профспілок, які об'єдналися в Український національний державний союз (УНДС). 21 травня 1918 р. УНДС направив гетьману меморандум з протестом проти обмеження норм демократії в суспільстві, повільної українізації державного апарату. В цьому документі йшлося і про зловживання москвофілів в керівництві УТА. Наказом гетьмана останніх було усунуто від проводу Агентством, а його директором призначено 24 травня 1918 р. відомого ідеолога українського руху, керівника прес-бюро СВУ в Берліні Д. Донцова [13, *с. 107*].

У складі літературно-політичного відділу Департаменту преси знаходився підрозділ закордонної інформації. До його завдань входила підготовка видання у Києві міжнародної газети німецькою мовою та укладення «Вісника заграничної преси» — інформаційного бюлетеня для центральних і місцевих державних установ України [16, *арк. 77*].

Пресово-пропагандистській діяльності України за кордоном сприяла підписана 27 травня 1918 р. угода між Департаментом преси МВС та В. Калиновичем про видання ним у Відні інфор-

маційної газети з українських справ «Україніше Блеттер». Вона мала виходити вісім разів на місяць і представляти інтереси суверенної України. МВС зобов'язувалося фінансувати її видання та постачати інформаційний матеріал [16, *арк.* 82].

Говорячи про міжнародно-інформаційну роботу періоду гетьманату, не можна не згадати, що поширення відомостей про життя зарубіжних країн в Україні штучно обмежувалося австро-німецькою окупаційною адміністрацією, від якої повністю політично залежав гетьманат. Всі матеріали періодики держав Антанти і Радянської Росії, що надходили в Україну, підлягали цензурі прес-бюро австро-німецьких штабів [16, *арк.* 6].

Нарешті, ще один осередок роботи з міжнародною інформацією існував безпосередньо при адміністрації гетьмана. Режим П. Скоропадського належав за своїм типом до авторитарних. Згідно із «Законами про тимчасовий державний устрій України» вся повнота влади в державі належала гетьману, він затверджував всі закони, формував вищі органи державної влади і управління. Він же був і вищим керівником всіх зносин Української Держави із закордоном [17, *с.* 87–88]. Відтак гетьман мав свій особистий, певною мірою наддержавний апарат управління — Штаб Гетьмана, до якого входила і Гетьманська Похідна Канцелярія. До складу Канцелярії входив *Освідомчий відділ*. Його компетенція полягала в інформуванні особисто гетьмана за матеріалами української та іноземної преси про політичну й економічну ситуацію в Україні і за кордоном, а також в розповсюдженні серед вітчизняних і зарубіжних засобів масової інформації відомостей про діяльність глави держави [18, *арк.* 24]. До штату цього підрозділу входили начальник, його помічник, 4 діловоди з української та іноземної преси, цензор, завідуючий друкарнею, допоміжний персонал. Діловодства з обробки преси розподілялися таким чином: української, російської та польської преси, німецької та австрійської, англо- і франкомовної, єврейської преси [18, *арк.* 24 *зв.*].

Отже, період гетьманату відзначився подальшим розвитком основних напрямів міжнародного інформування України та його організаційних форм. Більш диференційованими стали завдання керівних підрозділів з інформаційної роботи в центральному апараті МЗС. У зв'язку з поширенням мережі закордонних закладів МЗС значно зросли можливості для ведення інформаційної роботи безпосередньо за кордоном. Провадилась

робота з опрацювання проектів створення єдиного закордонного інформаційного органу, підпорядкованого МЗС. Інформаційна робота дипломатичних представництв зосереджувалася на найбільш важливих ланках міжнародних змагань України, спрямовувалася на забезпечення провідних дипломатичних акцій, захист суверенітету України, підтримку союзницьких сил, протидію ворожій пропаганді.

Активізується робота загальнодержавного інформаційного органу (УТА), виробляються організаційно-директивні засади його роботи на закордонну аудиторію, поліпшується кадровий склад. Починає виходити в Україні і за її межами ряд періодичних видань міжнародного спрямування, українська громадськість отримує широкі можливості для ознайомлення із закордонними справами і зовнішньою політикою власної держави. Вдосконалюється система постачання міжнародною інформацією органів влади та управління Української Держави.

-
1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 47.
 2. Див.: ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 306.
 3. Там само. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 17.
 4. Там само. — Оп. 1. — Спр. 106.
 5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. — Мюнхен, 1969.
 6. ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 106.
 7. Там само. — Оп. 1. — Спр. 99.
 8. Заставний Ф. Д. Географія України. — Львів, 1990.
 9. Іваніс В. Стежками життя. — Новий Ульм, 1959. — Кн. 2.
 10. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. — Ф. 581. — Оп. 1. — Спр. 9.
 11. ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 37.
 12. Іваніс В. Боротьба Кубані за незалежність. — Мюнхен, 1965.
 13. Дорошенко Д. Історія України. 1917—1923. — Ужгород, 1930. — Т. 2.
 14. ЦДАВОВУ. — Ф. 3766. — Оп. 1. — Спр. 85.
 15. Там само. — Ф. 2592. — Оп. 1. — Спр. 118; Див. також: Животко А. Історія української преси. — Мюнхен, 1989.
 16. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 1. — Спр. 16.
 17. Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції. — К., 1993.
 18. ЦДАВОВУ. — Ф. 1738. — Оп. 1. — Спр. 29.